

Demografia e diaspora sco grondas sfidas

Il nov secretari general da la Lia Rumantscha Diego Deplazes è entrà ier en uffizi

MARTIN CABALZAR/FMR

■ La suprastanza da la Lia Rumantscha ha eligi il november passà Diego Deplazes sco successur da Martin Gabriel sco nov secretari general. Ier è el entrà en uffizi. La FMR ha discurrei cun Diego Deplazes davart sia nova incarica e davart las sfidas principalas da l'uniun tetgala da las organisaziuns rumantschas.

Vus avais cumenzà oz Vossa nova incumbenza sco secretari general da la Lia Rumantscha. Tge avais Vus fatg l'emprim en Vossa nova funcziun?

L'emprim hai jau salidà las collavuraturs ed ils collavuraturs per sentir il puls.

Da tge As legrais Vus il pli fitg?

Jau ma legrel da pudair lavurar cun ed en ina squadra motivada en favur da nossa lingua rumantscha. Igl è per mai ina nova sfida cun ina tematica che ma stat a cor. La plazza da secretari general è fitg variada. Jau exequesch lavurs da management, surpigli incumbensas da represchentaziun e dastg lavurar directamain vid projects che promovon il rumantsch.

Da tge avais Vus il pli grond respect?

La LR è activa en champs fitg divers. Igl è impurtant da tegnair il curs, per che nus possian effectuar uschè bler sco pussaivel cun las resursas personalas e finanzialas che stattan a disposiziun. Las spetgas da differentas varts èn per part talmain differentas ch'ins sto far atenziun da betg «sa sparpagliar». Per mai èsi impurtant da rinforzar ils meds per tut – giuven e vegl – che vul duvrar il rumantsch en il mintgadi.

Tge è tenor Voss avis las sfidas principalas da la Rumantschia il proxim decenni?

Ina da las sfidas è la demografia en il territori tradiziunal rumantsch. Quella fa quitads a nus. Il medem mument crecha il dumber da possessuras e da possessurs d'abitaziuns secundaras. Nus stuain integrar quellas personas en nossa cultura ed en nossa lingua cun las sensibilisar per il rumantsch e cun porcher ad ellas pussaivladads da s'avischinar a nossa lingua. Da l'autra vart viva ina buna part da la cuminanza rumantscha ordaifer il territori tradiziunal ru-

Diego Deplazes avant la porta da ses nov patrun, la Lia Rumantscha.

FOTO MAD

mantsch. Igl è impurtant ch'ils uffants hajan la pussaivladad da discurre e d'emprender rumantsch independentamain da lur domicil.

En general èsi impurtant ch'il rumantsch vegnia applitgà pli consequentamain en tut ils champs da la vita. Tar las instituziuns dal maun public sto dar in progress en quest connex. En pli duvrain nus era vinavant ina buna purschida da medias ed ina buna scola rumantscha, da la scolina fin al stgalim universitar.

A la LR vegni magari renfatschà ch'ella saja elitara e na represchentia betg l'opiniun dal pievel rumantsch. Co giuditgais Vus quai?

Na, elitara n'è la LR betg. La LR emprova da resguardar e da represchentar tant sco pussaivel las opiniuns da la cuminanza rumantscha. Structuralmain èsi uschia che la LR è l'uniun tetgala da sias uniuns affiliadas. Mintgina e mintgin ha la pussaivladad da participar als process da decisiun dal moviment rumantsch cun daventar commembra u commember d'ina da las uniuns rumantschas. La LR è activa mintga di en tut las regiuns rumantschas e promova la lingua tenor ils basegns specificis al lieu. Bleras purschidas da la LR, p.ex. ediziuns, curs da rumantsch ed occurrenz, sa drizzan ad ina e scadin.

Idioms e rumantsch grischun han adina puspè procurà per discussiuns cuntraversas en ed ordaifer la LR. Co ve-sais Vus l'avegnir dals numerus dia-

lects pledads, dals tshintg idioms scrits e dal rumantsch grischun?

Jau ves la via da la convivenza, da la coesistenza dals dialects pledads, dals idioms pledads e scrits e dal rumantsch grischun sco soluziun pragmatica acceptada da la pluralità da la populaziun. Igl è nundispitivel ch'il rumantsch grischun è la varianta che duai cuntanscher l'entira cuminanza rumantscha. Grazia al rumantsch grischun è il rumantsch pli preschent sin nivel chantunal e naziunal. Tenor mes avis èsi dentant era giustifitgà che las vischnancas pon tsherner sezzas lur lingua d'alfabetisaziun e co che la comunicaziun uffiziala duai guardar or en lur regiun ed en lur vischnanca. Impurtant è che la comunicaziun saja era propi rumantscha. Là datti deficits.

In terz da las Rumantschas e dals Rumantschs na viva oz betg pli en il territori tradiziunal rumantsch. Co quintais Vus da cuntanscher e da promover questa gruppa?

Quai è pelvair ina gronda sfida. Las Rumantschas ed ils Rumantschs vivan en l'entira Svizra. Nus stuain damai emprovar da cuntanscher questa gruppa via differentes chanals. En ils centers, nua che vivan pli bleras Rumantschas e pli blers Rumantschs, pudain nus cuntanscher ellas ed els en il rom da canortas rumantschas u da l'instrucziun da rumantsch per scolaras e scolars. Cun differentas acziuns pudain nus plinavant facilitar a las personas interessadas da chattar au-

tras personas cun ils medems interess. Uschia promovain nus ina rait, in moviment rumantsch en quests lieux.

In ulteriur project concret che nus avain en preparaziun è l'instrucziun da rumantsch a distanza per scolaras e scolars dal stgalim superiur. La finamira è da pussibilitar d'emprender rumantsch independentamain dal lieu cun agid dals meds digitalis. Quest onn realisain nus in project da pilot correspondent en las scolas superiuras tudestgas dal Grischun.

La digitalisaziun è oz in tema omnipresent. Tge fa u quinta la LR da far sin quest sector?

La digitalisaziun è vairamain omnipreschenta en nossa societad ed ha survegnì in stausch supplementar durant il temp da corona. Digitalisaziun na signifitga però betg per tuts il medem. Per ils ins tutgan meds sco vocabularis online tar la digitalisaziun, per ils auters cumenza la digitalisaziun pir cun pudair far diever dad in'app, euv.

Jau consideresch il svilup da la digitalisaziun rumantscha sco gronda schanza per il rumantsch e la LR lavura gia, ensem cun differents partenaris, vid applicaziuns en quest sector. Qua less jau numnar il project cun RTR che pussibilescha da transcriber lingua discurreta en text, u l'applicaziun da translatar text tudestg en text rumantsch e viceversa che la LR realisescha en collavuraziun cun la FHGR.

La LR sviluppa cuntinadamain ses vocabularis electronics ed ha en preparaziun in prototip d'in program da correctura. La finamira è da complettar questa purschida ils proxims onns en tut ils idioms.

La LR è er londervi d'elavurar ina nova strategia. Era Vus essas gia vegnì integrà en quest process. Nua metta la LR las prioritads strategicas?

La nova strategia descriva tut ils champs d'acziun da la LR. Ella differenziescha tranter activitads che sa drizzan a la cuminanza rumantscha, ils differentes champs da promoziun e la represchentaziun dals interess per il rumantsch. Las tematicas centralas avain nus pleudentà en quest discurs. Impurtant èsi tenor mai ch'il rumantsch vegnia applitgà en il mintgadi.